

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

В умовах гуманізації та гуманітаризації освіти, духовного відродження українського народу, зростання національної свідомості суспільства актуальності набуває проблема формування особистості, здатної самостійно мислити, переконувати, спонукати до дій. Як зазначає академік В.Г. Кремень, "завдання вищої школи як соціального інституту полягає в тому, щоб сприяти професійній самореалізації індивіда, навчаючи його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем" [1 : 59].

Справжній фахівець має бути носієм високої мовної культури, володіти основами мовленнєвої комунікації відповідно до потреб спілкування, зокрема професійно орієнтованого, дбати не тільки про дотримання чинних мовних норм, а й усвідомлювати свою відповідальність за стан мови, її повноцінне функціонування в суспільстві. Особливо це стосується юристів, працівників ОВС, для яких слово є найважливішим і найефективнішим знаряддям праці. У зв'язку з цим ключовим завданням підготовки правників у вищих навчальних закладах МВС України є формування професійного мовлення у процесі вивчення як лінгвістичних, так і юридичних дисциплін.

Питання формування фахового мовлення майбутніх спеціалістів були предметом дослідження таких науковців, як Н. Артикуца, Н. Безгодова, Л. Головата, Т. Гороховська, Л. Корж, Н. Костриця, М. Криський, В. Михайлюк, Г. Онуфрієнко, Л. Паламар, Ю. Прадід, І. Радомський, Л. Романова, О. Сербенська, А. Токарська, Н. Тоцька, О. Юрчук та ін. Утім проблема формування професійного мовлення курсантів-правників потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження – розглянути найефективніші технології навчання, типи завдань з української мови, спрямовані на формування професійного мовлення майбутніх правників.

Невід'ємною складовою фахової підготовки юристів є мовна підготовка. Професія вимагає від правника філологічної освіченості, адже саме юристи повинні досконало, переконавши й доречно користуватися словом, опанувати лексичне і стилістичне багатство сучасної української мови, орієнтуватися в будь-яких професійних ситуаціях, вдало застосовувати мовні засоби відповідно до різних сфер життя і діяльності, у тому числі професійної, володіти необхідними мовленнєвими вміннями й навичками у створенні ділової та наукової продукції різних жанрів, що в комплексі і складає професійне мовлення майбутнього правознавця.

На жаль, слід констатувати, що рівень знань абітурієнтів з сучасної української мови не є високим, тому у викладачів виникає потреба в такій організації навчального процесу, яка б сприяла актуалізації набутих у школі знань, максимально швидкому і якісному засвоєнню нової інформації, оптимізації творчих здібностей курсантів і, що найважливіше, доречному і вдумливому використанню набутих знань на практиці, в тому числі в майбутній професійній діяльності.

Досвід викладання мови у вищому навчальному закладі переконає у доцільності побудови навчання на принципах інноваційної освіти. Як зазначає Л.Романова, "навчально-виховний процес, який займає центральне місце у педагогічній науці, можна розглядати як інноваційний, бо ж його мета полягає у передачі учням нових знань, формуванні нових якостей особистості" [3 : 11].

Новими підходами й новим змістом мовної підготовки юристів в Україні забезпечується високий рівень їх професійної ерудиції. У Запорізькому юридичному інституті опанування мовних дисциплін охоплює усі чотири роки навчання та спрямоване на поступове й системне оволодіння курсантами правничою мовою під час вивчення навчальних дисциплін "Українська мова за професійним спрямуванням" (I курс), "Риторика" (II курс), "Мова юридичного фаху" (III курс), "Культура професійного мовлення" (IV курс).

Зупинимося детальніше на технологіях, типах завдань, формах роботи, що ми використовуємо на заняттях з навчальної дисципліни "Українська мова за професійним спрямуванням".

Процес формування професійного мовлення майбутніх правників здійснюється в комплексі на всіх мовних рівнях, починаючи з орфоепічного та орфографічного й завершуючи синтаксичним і стилістичним.

Зі зміною освітньої парадигми постали нові вимоги не тільки до змісту й організації навчання мови у вищому навчальному закладі, а й до навчальної літератури. На часі підготовка нових навчальних посібників, зокрема й нетрадиційних за своєю ідеєю, структурою, навчальним матеріалом, що мають виконувати не тільки інформаційно-відтворувальну функцію, а й спонукальну й розвивальну. Особистісно орієнтована модель спрямовує на докорінні зміни основних характеристик навчального процесу. Змінюється статус викладача, котрий перетворюється з основного інформатора й носія знань у консультанта, координатора дій студента. Змінюється роль студента, який виступає основним об'єктом навчання, здатним самостійно й самокритично сприймати нову інформацію, використовувати набуті знання в подальшому житті, у тому числі професійному, розвивати свій творчий потенціал. Змінюються "форми комунікативної взаємодії (односпрямована монологічна форма поступається діалогічній), стиль педагогічної взаємодії (від авторитарно-монологічного до довірчо-діалогічного); обсяг і значущість самостійної роботи (визначальна роль надається учінню); результат навчання (кінцева мета освіти – не сума знань, умінь та навичок, а розвинені на їх основі здібності особистості)" [4 : 34].

Кафедрою українознавства Запорізького юридичного інституту накопичено значний досвід з розробки, видання й упровадження в навчальний процес навчальних посібників у комплексних, тестових завданнях, що базуються на активному застосуванні, поряд з традиційними, й інноваційних технологій, методів навчання.

У цьому ж напрямі для роботи над формуванням фахового мовлення майбутніх юристів нами підготовлено навчальний посібник "Українська мова за професійним спрямуванням: практикум для правників", що ставить за мету активно сприяти вдосконаленню мовленнєвої культури правознавців через розвиток орфографічної та пунктуаційної грамотності, збагаченню активного й потенційного словникового запасу курсантів, опануванню термінологіки, піднесенню культури українського мовлення й письма перш за все професійно орієнтованого.

Принцип побудови посібника відповідно до мовних рівнів дозволяє реалізувати індивідуальний та диференційований підхід до навчання, адже не обмежує викладача та курсантів у конкретній темі, надаючи можливість самостійно, з урахуванням особистісних якостей, обрати ті чи інші завдання. Втім усі мовні явища розглядаються не ізольовано, а в комплексі, адже у майбутнього фахівця впровадження навчання має сформуватися цілісне уявлення про мову, система знань, яку можна застосувати у майбутній діяльності.

За матеріалами навчального посібника організуємо роботу курсантів за певними напрямками, що охоплюють усі мовні рівні й знаходять відбиття в блоках конкретних завдань:

1) блоку орфоепічних завдань, що виявляють особливості акцентування слів і вимови певних звуків чи їх груп (наприклад, прочитайте наведені слова, дотримуючись орфоепічних норм сучасної української літературної мови: *беззбитковість, підзвітний, грати, розповідь, суверенітет, відділ*);

2) блоку орфографічних завдань, які враховують дотримання правил правопису (наприклад, запишіть подані слова українською мовою, з'ясуйте умови вживання апострофа та м'якого знака: *браконьєр, воссоединение, мошеннический, собственность, субъективизм, трехъярусный, участковый*);

3) блоку лексичних завдань, метою яких є виявлення специфіки вживання власномовних та іншомовних слів у професійному мовленні, парадигматичних властивостей лексики, нюансів у понятійному змісті (наприклад, утворіть від наведених слів синонімічні ряди, з'ясуйте, чи всі дібрані слова можна використовувати у професійному мовленні юриста (слідчого, оперуповноваженого): *актуальний, берегти, об'єднання, правник, обов'язково, спір, шахрай, значення, важливий, обсяг, переводити*);

4) блоку завдань, що виявляють особливості морфологічних норм мови професійного спрямування, зокрема нормативність уживання категорій роду, числа, відмінка (наприклад, поставте наведені прізвища та імена у форму родового, давального та кличного відмінків: *Ковальчук Марина, Сахню Олексій, Бандура Микола, Медведчук Віра, Степанюк Павло, Бут Олег*);

5) блоку завдань, які визначають морфемну будову, дериваційну природу й словотвірчі можливості професійної лексики, здатність слів утворювати словотвірні гнізда (наприклад, утворіть від наведених дієслів за допомогою префіксального способу словотвору максимальну кількість нових слів і запишіть їх. Складіть словосполучення з утвореними словами: *говорити, питати, планувати, судити, фотографувати*);

6) блоку синтаксичних завдань, які виявляють сполучувальні можливості слів, їх здатність вступати у синтаксичні зв'язки з іншими словами (наприклад, запишіть наведені словосполучення, розкриваючи дужки й ставлячи слово в потрібній відмінковій формі: *завдяки (клопотання), запобігання (злочин), оволодіти (знання), опанувати (дисципліна), повідомити (начальник), завдати (шкода)*);

7) блоку завдань, що визначають стилістичні особливості професійно спрямованих текстів (наприклад, прочитайте наведений текст. Визначте, до якого стилю мовлення він належить. З'ясуйте мовні та стилістичні особливості наведеного тексту.

Государство и право тесно взаимосвязаны, взаимно обуславливают друг друга, не существуют раздельно. Государство устанавливает правовые нормы и обеспечивает их исполнение, право же закрепляет структуру государства, его функции, компетенцию и тем самым вносит четкую определенность в осуществление государством политической власти. Теория государства и права изучает государство в его правовом оформлении, и право – в государственном выражении с учетом их социально-экономической обусловленности, политического назначения.

Окремими блоками подано завдання на виявлення специфіки перекладацьких трансформацій, виконання яких сприяє подоланню інтерференційних помилок при перекладі (наприклад, подайте українські відповідники до наведених російською мовою лексем: *причинять ущерб, принимать меры, подвергаться опасности, ставить в известность, уступить место*) та завдання на редагування лексики, текстів, документів (наприклад, відредагуйте наведені словосполучення: *адреса місця проживання, завідувач кафедрою, сама найкраща відповідь, висока ступінь відповідальності*).

Залежно від теми, специфіки матеріалу, аудиторії на заняттях ми використовуємо різні за складністю та типами завдання. Так, найпростішими є завдання, що передбачають відтворення курсантами знань з української мови професійного спрямування. Наприклад, запишіть наведені слова, ставлячи, де необхідно, пропущені букви: *бе..пр..ц...дентний, д...зорієнтац...я, дакт..лископ..я, д..скомфорт, дос..є, к..мпром..тац...я, пр..амбула, р..ц...див, р..кошет, санкц...оувати, ф..д...ративний*.

Завдання ускладненого типу потребують не тільки якісного послідовного виконання певних дій, а й сприяють активізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності курсантів. Наприклад, утворіть від наведених імен чоловічі та жіночі по батькові, поставте їх у форму кличного відмінка. *Віталій, Григорій, Ілля, Ігор, Кузьма, Микола, Яків*.

Корисними є розподільчі й вибіркові диктанти, що розвивають навички самостійності, вибору, оперативності. Наприклад, 1. Утворіть від поданих іменників другої відміни чоловічого роду форму родового відмінка однини. Згрупуйте їх двома колонками: 1) із флексією *-а/-я*; 2) із флексією *-у/-ю*. *Акт (документ), аналіз, арешт, блок (об'єднання), взвод, викладач, департамент, експерт, злочин, полковник, розшук, термін (слово), тиждень*. 2. Запишіть речення, вставляючи, де необхідно, пропущені букви й розкриваючи дужки. Випишіть із наведених речень складні слова, поясніть їх правопис. *Право(суд..я) в Україні здійснює..ся виключно судами. Кабінет М(м)іністрів України р..зр..бляє і здійснює загал..но(державні) програм..и економічного, науково(технічного), соціал..ного й культурного розвитку України. Юрис..дикц..я судів поширюєт..ся на всі право(відносини), що вин..кають у державі*.

Значний інтерес викликають творчі завдання, що дозволяють курсантам проявити індивідуальність та ерудицію. Наприклад, використовуючи прикметники, складіть невеликий текст-опис портрета підозрюваної особи. З'ясуйте, які розряди прикметників ви використаєте у своєму описі.

Корисною є словникова робота, яка розвиває самостійність, уміння віднайти найвлучніше слово, враховуючи відтінки поняттєвого значення, не порушуючи зміст речень. Наприклад, випишіть із тлумачного словника п'ять багатозначних слів, що стосуються вашого майбутнього фаху, та складіть із ними словосполучення або речення.

Процес навчання мови відбувається шляхом поєднання традиційних форм, методів, технологій з інноваційними. Залежно від мети заняття, організаційних форм і змісту, широко застосовуються тематичні ігрові заняття, заняття-коловіуми, тематичні практикуми, ділові ігри, заняття-моделювання типових практичних ситуацій, тренінги, навчальне проектування тощо.

Організація навчально-виховного процесу здійснюється за принципами модульного навчання: історизму, логічної послідовності й системності, проблемності, комплексності (інтегративності), професійного спрямування, що виражається як у структурі, специфіці побудови навчального матеріалу, так і в організаційних формах роботи й контролю. Курсант уже на початку вивчення дисципліни має чітку індивідуальну програму, яку поступово виконує, дбаючи про свій рейтинг і працюючи на позитивний результат.

Особливе місце з-поміж нетрадиційних у підготовці до професійної діяльності слідчого, правознавця посідають інтерактивні технології, в основі яких лежать принципи безпосередньої участі кожного суб'єкта в навчальному процесі, активної взаємодії їх між собою та викладачем з метою спільного розв'язання поставленого завдання. Так, досить дієвими формами роботи на занятті є робота у парах, що дозволяє курсантам проявити індивідуальність, самостійність і водночас прислухатися до думки інших, поповнити свої знання, допомогти у разі потреби й при цьому намагатися швидше і якісніше за однокурсників виконати завдання. Групова робота є досить ефективною для розв'язання проблемних ситуацій. Для цього ми використовуємо технології "Мозковий штурм" і "Метод Прес".

Значну зацікавленість у курсантів викликають ігрові технології, творчі ситуації. Наприклад, для мікрогруп пропонуються такі завдання: 1) *утворити якомога більше слів за допомогою словотвірних формантів –тель, –ник, –ість, –ня*; 2) *навести найбільшу кількість усіх можливих похідних за допомогою різних способів термінотворення до термінів суд, закон, право, злочин*; 3) користуючись словником іншомовних слів, підготувати по п'ять дефініцій юридичних або військових термінів учасникам інших команд. Мета іншої групи – назвати термін, що номінує вказане поняття. Такі завдання розвивають мовленнєву реакцію курсантів, сприяючи, з одного боку, розвитку оперативності та гнучкості, з іншого – ерудованості й глибини мислення.

Високоєфективним прийомом коригування й контролю знань, умінь, навичок курсантів є тестові завдання, що можуть застосовуватися як форма поточного контролю на різних етапах опанування теми, після вивчення певного матеріалу як проміжний або підсумковий контроль.

Активно використовуємо як під час занять, так і у позааудиторний час інформаційні технології, що спонукають курсантів до пошукової роботи, дозволяють проявити самостійність, ініціативність і креативність.

Отже, викладання мови у вищому навчальному закладі вимагає від викладача такої організації навчальної діяльності, що створила б умови для всебічного розвитку особистості, розкриття її внутрішнього розумового потенціалу, здатності проявити себе в різних ситуаціях, досягнення курсантами "рівня адекватного вибору, комунікативної досконалості, де цінується вміння говорити правильно, досконало володіти функціональними типами мовлення, стилями літературної мови, володіти у кожній мовній ситуації точною мовною реакцією" [2 : 64].

Досвід показує, що саме використання інноваційних технологій, методів, форм навчання у поєднанні з традиційними здатне значно підвищити мотивацію курсантів до навчання, дозволяє всебічно поглибити знання й удосконалити навички й уміння з сучасної української мови, в тому числі професійно спрямованої, створюючи умови для вдалого застосування мовних засобів відповідно до ситуацій спілкування.

Управління в навчальний процес модульно-рейтингових, інтерактивних, інформаційних, ігрових технологій під час аудиторної та самостійної роботи сприяє активізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності курсантів, формуванню необхідних практичних умінь і навичок володіння мовою в усіх сферах життя і професійної діяльності.

Подальші дослідження вбачаються нами в розробці технологій формування професійного мовлення курсантів під час вивчення навчальних дисциплін "Мова юридичного фаху", "Культура професійного мовлення".

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кремень В.Г.* Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Кремень В.Г. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
2. *Мацько Л.І.* Українська мова в освітньому просторі: Навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" / Мацько Л.І. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 607 с.
3. *Романова Л.* Використання інноваційних технологій у формуванні професійного мовлення ліцеїстів / Лідія Романова // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 1. – С. 11–13.
4. *Стативка В.І.* Взаємозв'язане обучение умениям речевої деятельности: Монографія / Стативка В.І. – Суми : Изд-во СумДПУ им. А.С.Макаренка, 2004. – 332 с.

Подано до редакції 12.04.10

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена проблемі формування професійного мовлення майбутніх правників - курсантів вищих закладів освіти МВС України - на заняттях з навчальної дисципліни "Українська мова за професійним спрямуванням"

Ключові слова: професійне мовлення, інноваційні технології, інтерактивне навчання

Н.В. Азарова

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме формирования профессиональной речи будущих юристов – курсантов высших учебных заведений МВД Украины – на занятиях по учебной дисциплине "Украинский язык профессиональной направленности"

Ключевые слова: профессиональная речь, инновационные технологии, интерактивное обучение

N.V. Azarova

FORMING PROFESSIONAL SPEECH OF FUTURE LAWYERS

SUMMARY

The article is devoted to the issue of forming professional speech of future lawyers - cadets of institutions of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine – within the academic subject "Ukrainian language for professional purpose".

Keywords: professional speech, innovative technologies, interactive education.
